

فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال چهاردهم، دوره چهارم، شماره ۵۲، زمستان ۱۳۸۴.

سیدرسول موسوی، راهبرد ناتو در قفقاز جنوبی، (تهران: مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی)، [نامه دفاعی]، ۱۳۸۴، شماره دوم، ۱۲۴ صفحه.

مطالعات استراتژیک فعالیت ناتو در قفقاز جنوبی مجموعه دیدگاههای نظری، تجربی و نیز راهبردهای کلان در حوزه‌های دفاعی، امنیتی، مدیریتی را دربر می‌گیرد. تعمق در ارتباطات منطقی دیدگاههای نظری و تجربی در مورد راهبردهای گذشته ابرازی کمکی جهت تعیین و مشخص نمودن راهبردهای جدید و اجرای صحیح آن می‌باشد. این امر مستلزم درک صحیح و علمی از این پیوندهای تام و تمام مسائل تئوریک و پراتیک در این زمینه می‌باشد.

با این مقدمه، کتاب راهبرد ناتو در قفقاز جنوبی که موضوعیت مبرم اطلاع از آن جهت تصمیم‌گیران در مسائل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران روشن است مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

مطالعات حوزه راهبردی هرچند پیشینه‌ای بیش از چند دهه ندارد ولی گستره‌ای را به خود اختصاص داده است که می‌توان آن را با بسیاری از رشته‌های علوم دیگر مقایسه نمود. این حوزه در کشور ما نیز قدمتی طولانی ندارد ولی با این همه شاهد ظهور و بروز چهره‌ها و آثار ذی‌قیمتی طی سالیان اخیر بوده که نمی‌توان به سادگی آن را علمی جوان تلقی نمود. با این وجود، حوزه علوم دفاعی و استراتژیک، حوزه‌ای چندان کهن نیز به‌شمار نمی‌رود، چرا که در غرب هم مهمترین آثار در این زمینه پس از جنگ جهانی دوم به رشته تحریر درآمده‌اند. تحولات دو دهه اخیر در

سطح جهان که تأثیرات شگرفی را در رویکردها و رهیافتهای ملی و جهانی برجای گذاشت، حوزه تعاملی وسیعی را با علوم دفاعی و استراتژیک بوجود آورد. شناخت و سنجش تهدیدها و فرصتهای نوین از یک سو و پیدایش زوایای متفاوت در نگاههای اندیشمندان جهانی و ایرانی در این نوع از علوم از سوی دیگر، تحولات جدیدی را در این عرصه بوجود آورده است.

تحولات فوق، بسترهای مناسبی را برای عرضهٔ این نوع از رویکردها عرضه نموده که پیدایش و رشد مراکز تحقیقاتی راهبردی در کشور، یکی از علایم و نشانههای ایجاد و گسترش این بسترهاست. طبیعی است که این مراکز با پژوهشهای متنوع در قلمرو مباحث راهبردی، هم به گسترش ادبیات این علم کمک رسانده و هم تا اندازهٔ زیادی این تخصص جدید را به اهل علم معرفی نموده است.

موقعیت ژئوپلتیک ایران به گونه‌ای است که بیشتر حوادث و تحولات بزرگ جهان بطور مستقیم یا غیرمستقیم در آن تأثیر داشته و یا از آن متأثر شده است. این بحث هنگامی بهتر و بیشتر درک می‌شود که حوادث عمده جهان در ربع قرن اخیر مورد مطالعه قرار گیرد.

می‌توان گفت که در ربع قرن گذشته عمده‌ترین تحولات بین‌المللی در فضا و محیط ژئوپلتیک ایران شکل گرفته است؛ پیروزی انقلاب اسلامی، اشغال افغانستان و شکست شوروی در این کشور، جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، اشغال کویت، فروپاشی شوروی، ظهور و سقوط طالبان، حادثه ۱۱ سپتامبر، حمله آمریکا به افغانستان، و سرانجام حمله آمریکا به عراق و سقوط رژیم صدام حسین، سرفصل تحولات بزرگ سیاسی و بین‌المللی ربع قرن اخیر است که تمام آنها در فضا و محیط ژئوپلتیکی کشور ایران رخ داده است و هیچ منطقه‌ای از دنیا در این مدت به اندازه محیط جغرافیایی ایران شاهد این تعداد حوادث بزرگ نبوده است؛ حوادثی که موجب تغییراتی اساسی در روابط بین‌الملل گردیده و بالاخره هیچ طرح بزرگی برای آینده نظام بین‌الملل وجود ندارد مگر آنکه جایگاه مناطق مرتبط با فضای ژئوپلتیک ایران در آن پیش‌بینی شود. موقعیت ژئوپلتیکی ایران به گونه‌ای است که در چند مسیر مختلف در مقابل گسترش جغرافیایی ساختارهای اروپایی - آتلانتیکی قرار می‌گیرد. بطوری که امروز ما در تمامی مرزهای کشور خود شاهد حضور روزافزون این ساختارها هستیم.

از مباحث مهم آینده نظم جهان و روابط بین‌الملل، امنیت جهانی است که تهدیدهای

متعددی برای آن متصور است. یکی از مؤلفه‌های مهم در امنیت جهانی، تحولات امنیتی مرتبط با ساختارهای اروپایی - آتلانتیکی از جمله ناتو است که با تعریف وسیعی از امنیت اعضای سازمان بر فراسوی جغرافیای سرزمینی خود گسترش می‌یابند و هر آنچه را که با خود مشابه نمی‌بینند تهدید تصور می‌کنند.

در حال حاضر، و با توجه به محیط پیرامونی ایران، ترکیه عضو ناتو است؛ ناتو در قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی حضور روزافزون دارد، در افغانستان مسئول و فرمانده نیروهای حافظ امنیت است و در عراق هم مسئول تربیت نیروهای امنیتی است. حضور نیروهای نظامی آمریکا در همپیمانان این کشور که از دریای عمان تا خلیج فارس و از عراق تا ترکیه و از افغانستان تا پاکستان و با عناوین مختلف گسترش یافته، نشان از تهدیدانگاری شدید این منطقه از سوی ناتو است.

بحث گسترش ناتو به شرق یکی از موضوعات مهم بین‌المللی است که جمهوری اسلامی ایران هم با حساسیت خاصی تحولات مربوط به آن را پیگیری می‌کند. در ده سال گذشته شاهد گسترش روزافزون ناتو به سمت شرق بودیم که به رغم مخالفت‌هایی که با آن صورت گرفته به صورت یک روند ثابت به حرکت خود ادامه داده است. امروز بحث گسترش ناتو به مراتب جدی‌تر از چند سال پیش شده و به کناره مرزهای شمالی ایران رسیده است تا جایی که بحث گسترش ناتو به قفقاز جنوبی و چگونگی عضویت جمهوری آذربایجان و گرجستان در ناتو مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

ادبیات سیاسی موجود در ایران درخصوص موضوع گسترش ناتو به شرق بر محور تهدیدهای ناتو علیه امنیت جمهوری اسلامی ایران شکل گرفته است و هر تحرکی از ناتو به سمت شرق یک گام تهدیدآمیز امنیتی به‌شمار می‌آید. احساس تهدید از گسترش ناتو در روند حرکت این سازمان تغییری ایجاد نمی‌کند بلکه فرصتهای موجود را پنهان می‌سازد.

تحولات ناتو منحصر به گسترش سرزمینی نبوده بلکه در بسیاری از زمینه‌ها، اهداف، راهبردها و رویکردها ناتو دچار تغییر و تحول شده و در یک دوران گذر است؛ بنابراین ضرورت دارد مجموعه تحولات ناتو چه به لحاظ گسترش سرزمینی و چه به لحاظ تحول راهبردی و ساختاری مورد توجه نهادهای سیاسی، امنیتی و مطالعاتی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد.

در عرصه مطالعاتی - پژوهشی نیز ضروری است تا مطالعات دقیق‌تری در خصوص ماهیت تحولات جدید ناتو و چگونگی رفتار کشورهای گوناگون بخصوص همسایگان ایران با این تحولات صورت گیرد و تعریفی روزآمد و مناسب با تحولات درونی و سرزمینی ناتو در خصوص روند گسترش ناتو ارائه گردد.

به نظر می‌رسد مطالعه دقیق این روند و شناخت عینی تأثیرات امنیتی آن به کشور در فضایی علمی - پژوهشی و به دور از پیش‌داوری‌های سیاسی امری ضروری می‌باشد.

کتاب راهبرد ناتو در قفقاز جنوبی عناوین زیر را طی یک بررسی کلی در فصل اول توضیح می‌دهد: راهبرد جدید ناتو؛ تغییرات ساختاری ناتو؛ تغییرات راهبردی ناتو؛ ناتو پس از اجلاس استانبول.

در فصل دوم کتاب مذکور بطور مشخص، ابعاد مختلف فعالیتها و حضور ناتو در حوزه قفقاز جنوبی با ذکر چندین جدول گویای آرایش نظامی و تجهیزات ارتشی و پایگاههای مستقر در منطقه قفقاز و همچنین جنبه‌های ذیل مورد مطالعه قرا می‌گیرند:

ژئوپلیتیک منازعات قفقاز جنوبی؛ دلایل گسترش ناتو به قفقاز جنوبی

فصل سوم با عنوان تعارض و تقابل راهبردها، الف) تعاملات گرجستان و ناتو؛ ب) جمهوری آذربایجان و ناتو؛ ج) راهبرد تقابلی روسیه با ناتو را تشریح می‌نماید.

فصل چهارم و آخرین فصل کتاب با عنوان «پایان راه» حاوی توضیح موضوع زیر است:

چشم‌انداز آینده؛ منافع ناتو و مشکلات ساختاری.

امروزه در مطالعات جدید مسایل روابط بین‌الملل برخوردار از دیدگاه کلان در مسایل، رویدادها و تحولات بین‌الملل مطرح شده و بطور کلی بر نامهربانی‌های بلندمدت نیز نیازمند نگاه استراتژیک می‌باشد، لذا مطالعه کتاب راهبرد ناتو در قفقاز جنوبی با توجه به اینکه مطالب آن به استناد منابع و مأخذ نویسندگان صاحب نظر در این حوزه می‌باشد برای محققان مسایل روابط بین‌الملل و علوم استراتژیک مفید به نظر می‌رسد.